

DA LI JE SVAKA ŽENIDBA SKLOPLJENA U CRKVI VALJANA?

Nikola Škalabrin

Među našim vjernicima postoji mišljenje da je svaka ženidba sklopljena u crkvi valjana. Valjanost takvih ženidaba izvivala bi iz same činjenice što su mladenci izrazili ženidbenu privolu pred zakonitim službenikom Crkve, pred svjedocima i pred Bogom.

Doista, tvorni uzročnik (*causa efficiens*) ženidbe jest ženidbena privola. Iz ženidbene se privole rađa ženidbena veza, ili točnije rađa se ženidbeni ugovor (*savez*), koji rađa ženidbenu vezu, jednu i nerazrješivu, u kojoj se stoga nalazi bit ženidbe, koja ima u potomstvu i uzajamnom darivanju supruga svoje osobite svrhe.

Međutim, ženidbena privola nije bilo kakva privola, nego kvalificirana, tj. ona mora imati određena svojstva. Stoga Zakonik kanonskog prava, u kan. 1057, § 1, kaže: «Ženidba nastaje privolom stranaka zakonito očitovanom između pravno sposobnih osoba koje ne može nadomjestiti nikakva ljudska vlast!» Prema tome valjanost ženidbe, prema ZKP-a ovisi:

1. o osobnoj sposobnosti stranaka;
2. o ženidbenoj privoli;
3. o obliku (načinu) sklapanja ženidbe.

I. OSOBNA SPOSOBNOST STRANAKA

Kad govorimo o osobnoj sposobnosti stranaka, govorimo zapravo o zaprekama koje čine osobu nesposobnom za valjano sklapanje ženidbe (usp. kan. 1073).

Oprost od svih zapreka crkvenog prava podjeljuje, u redovitim prilikama, mjesni ordinarij, osim od onih od kojih je oprost pridržan Apostolskoj Stolici (usp. kan. 1078, § 1). Zapreke od kojih je oprost pridržan Apostolskoj Stolici jesu: 1. zapreka nastala iz svetih redova ili iz javnog doživotnog zavjeta čistoće u redovničkoj ustanovi papinskog prava; 2. zapreka zločina, o kojem se govori u kan. 1090 (usp. kan. 1078, § 2, br. 1-2).

U ZKP-a ima 12 zapreka, a navedene su u kann. 1083-1094.

1. Zapreka dobi (*aetas*)

Zapreka dobi sastoji se u tom da muška osoba prije navršene šesnaeste godine, a ženska osoba prije navršene četrnaeste godine ne mogu sklopiti valjanu ženidbu (usp. kan. 1083, § 1).

Rok se broji strogo po kan. 203, § 3, tj. dan do kojeg se računa uračunava se u rok, koji završava svršetkom posljednjeg dana tako da je ženidba nevaljana ako manjka samo jedan dan. Prema tome mladiću rođenom 1. studenoga 1972. prestaje zapreka dobi 2. studenoga 1988, a djevojci rođenoj 1. studenoga 1974. prestaje zapreka dobi 2. studenoga 1988. godine.

Propisana dob za sklapanje ženidbe razmjerno je dosta niska. Međutim, treba imati na umu da se ZKP odnosi na cijelu Katoličku crkvu i da zato uzima u obzir i one krajeve u kojima mladići i djevojke ranije stječu duševnu i tjelesnu zrelost potrebnu za sklapanje ženidbe. ZKP daje ovlast Biskupskoj konferenciji da za svoje područje odredi višu dob, ali samo za dopušteno sklapanje ženidbe (usp. kan. 1083, § 2). U vezi s ovim kanonom BKJ-e donijela je slijedeću odredbu: »Za dopušteno sklapanje ženidbe potrebno je da su zaručnici navršili 18 godina života. Ispod te dobi potrebna je dozvola mjesnog Ordinarija«.

2. Zapreka spolne nemoći (impotentia coeundi)

Osobe koje nisu sposobne za spolni čin nisu po naravnom pravu sposobne za sklapanje ženidbenog ugovora, jer ne mogu ugovoriti o nečem, što nisu u stanju izvršiti.

Ovdje svakako treba dobro razlikovati nesposobnost za bračni čin (impotentia coeundi) od nesposobnosti za rađanje (impotentia generandi). Ženidbu čini nevaljanom samo nesposobnost za bračni čin, koja mora biti prethodna, tj. prisutna prije sklapanja ženidbe i u isto vrijeme trajna, tj. nepromjenljiva ili promjenljiva, ali samo na nedopušten način, ili uz vjerojatnu životnu opasnost ili uz veliku štetu za zdravlje. Prethodna i trajna nemoć za spolni čin, bez obzira da li je sa strane muške ili ženske osobe, da li je apsolutna, tj. prema svim osobama drugoga spola, ili relativna, tj. samo prema jednoj ili više određenih osoba drugog spola, po samoj svojoj naravi čini ženidbu nevaljanom (usp. kan. 1084, § 1).

Ako je nemoć za spolni čin dvojbena, bila to pravna bila činjenična dvojba, ženidba se ne smije spriječiti niti proglasiti ništavnom dok traje dvojba (usp. kan. 1084, § 2).

Neploidnost (sterilitas) niti zabranjuje niti priječi ženidbu (usp. kan. 1084, § 3). Međutim, ako neka osoba zna da je neplodna i laže drugoj govoreći da je sposobna za rađanje, nevaljano sklapa ženidbu prema odredbi kan. 1098 zbog prijevare.

3. Zapreka ženidbene veze (vinculum matrimoniale)

Zapreka ženidbene veze sastoji se u tome da osobe koje su vezane ženidbenom vezom prijašnje, pa makar i neizvršene, ženidbe, ne mogu sklopiti drugu valjanu ženidbu (usp. kan. 1085, § 1).

Iako je prijašnja ženidba nevaljala ili razriješena s bilo kojeg razloga, nije stoga dopušteno sklopiti drugu ženidbu dok se zakonito i sigurno ne utvrdi ništavost ili razrješenje prve (usp. kan. 1085, § 2).

Bigami, tj. oni koji unatoč valjanosti i nerazrješivoj ženidbi za života zakonitog ženidbenog druga pokušaju sklopiti drugu ženidbu, makar samo građansku, ne mogu se pripustiti euharistijskom zajedništvu. U vezi s tim, papa Ivan Pavao II. govori u apostolskoj pobudnici o zadaćama kršćanske obitelji u suvremenom svijetu Familiaris consortio: »Crkva, ipak, ponovno potvrđuje svoju stegu, zasnovanu na Svetom pismu, prema kojoj ona ne može euharistijskom zajedništvu pripustiti razvedene i ponovno oženjene. Oni su sami sebe učinili nesposobnima da budu pripušteni, jer je njihovo stanje i njihov životni položaj u objektivnoj suprotnosti sa zajedništvom ljubavi između Krista i Crkve, što je označeno i uprisutnjeno u euharistiji«.

4. Zapreka različite vjere (disparitas cultus)

Zapreka različite vjere čini nevaljanom ženidbu između dviju osoba od kojih je jedna krštena u Katoličkoj crkvi ili je u nju primljena i nije formalnim činom od nje otpala, a druga je nekrštena (usp. kan. 1086, § 1).

Ako krštenik, koji pripada Katoličkoj crkvi, formalnim činom od nje otpadne, nije vezan zaprekom različite vjere. Pomanjkanje zapreke omogućava takvim osobama da sklope valjanu naravnu ženidbu, jer se zbog njihova otpada gubi svaki interes za crkveni aspekt njihovih ženidaba.

Ovdje svakako treba naglasiti da je krštena osoba u Katoličkoj crkvi, koja je rasla bez vjere, ali nije izvršila formalno udaljšavanje od Crkve vezana zaprekom.

Formalni čin zahtijeva očitovanje volje, pravno važno, odvajanja od Katoličke crkve bilo nekim ključnim činom, npr. napismeno pristajući uz neku nekatoličku vjeru, ili uz neko udruženje koje se po svojoj naravi bori protiv Katoličke crkve i njezinog nauka; bilo izričitim činom, npr.

napismenom izjavom saopćenom mjerodavnoj vlasti Crkve o napuštanju iste. Formalni dakle čin mora izražavati nutarnju nakanu osobe o prekidanju zajedništva s Katoličkom crkvom.

Iako je ova zapreka crkvenog prava neka se od nje ne daje oprost, osim ako se ispune uvjeti navedeni u kan. 1125, br. 1-3 (usp. kan. 1086, § 2).

Ako je stranka u vrijeme sklapanja ženidbe općenito smatrana kao krštena ili je njezino krštenje bilo dvojbeno, treba da se prema odredbi kan. 1060, pretpostavi valjanost ženidbe dok se sigurno ne dokaže da je jedna stranka krštena, a druga nekrštena (usp. kan. 1086, § 3).

5. Zapreka svetog reda (ordo sacer)

Zapreka svetog reda sastoji se u tome da oni koji su primili svete redove, od đakonata na više, nevaljano pokušavaju sklopiti ženidbu (usp. kan. 1087).

Ta zapreka se temelji na obvezi kojom su klerici vezani zakonom celibata koji je osobiti Božji dar da bi posvećeni službenici mogli nepodijeljena srca lakše prijanjati uz Krista i slobodnije se posvetiti služenju Bogu i ljudima (usp. kan. 277, § 1).

Ta stega je u novije vrijeme promijenjena s pripuštanjem oženjenih đakona, kojima nije zabranjena nova ženidba. Naime, oženjeni đakoni nisu izabrali celibat, a u slučaju da im žena umre, nova ženidba može biti veoma dobro rješenje i za djecu, ako ih dakako imaju.

6. Zapreka zavjeta čistoće (votum castitatis)

Zapreka se zavjeta čistoće sastoji u tome da redovnici i redovnice koji su vezani javnim i doživotnim zavjetom čistoće u nekoj redovničkoj ustanovi, nevaljano pokušavaju sklopiti ženidbu (usp. kan. 1088).

Da zavjet čistoće bude ženidbena zapreka traže se tri uvjeta:

1. da je zavjet čistoće učinjen javno, tj. da ga je u ime Crkve primio zakoniti poglavar;
2. da je učinjen doživotno;
3. da je učinjen u nekoj redovničkoj ustanovi.

Prema tome javni doživotni zavjet čistoće položen u nekoj svjetovnoj ustanovi nije zapreka za ženidbu. Zapreka za ženidbu postoji samo ako se javni doživotni zavjet čistoće položi u nekoj redovničkoj ustanovi papinskog ili biskupijskog prava, laičkoj ili kleričkoj, ženskoj ili muškoj.

7. Zapreka otmice (raptus)

Kao ženidbena zapreka otmica je nasilno odvođenje ili nasilno zadržavanje, koje nad ženskom osobom izvrši muška osoba u svrhu sklapanja ženidbe. Zakonik određuje da između muške osobe i radi sklapanja ženidbe otete ili barem zadržavane ženske osobe ne može biti nikakva ženidba, osim ako poslije ženska osoba, odijeljena od otmičara, i smještena na sigurno i slobodno mjesto svojevolutno izabere ženidbu (usp. kan. 1089).

Ta zapreka traži da barem vanjske okolnosti ženidbe zagarantiraju nutarnju slobodu, koja je nužna za sklapanje ženidbe. Takva se sloboda zaštićuje samo kod ženske osobe zbog povijesnih razloga a i zbog njezine slabije fizičke snage. One koji misle da je ova odredba pomalo zastarjela i nezamisliva u današnjim prilikama, treba podsjetiti na to da se Zakonik odnosi na čitavu Katoličku crkvu.

Nasilnik mora biti muška osoba koja s tom ženskom osobom kani sklopiti ženidbu, bez obzira da li se prisilnim sredstvima služi sam ili to čini preko drugih osoba koji nasilje nad ženskom osobom vrše po njegovu nalogu.

8. Zapreka zločina (crimen)

Zapreka zločina postoji u dva slučaja:

1. tko radi sklapanja ženidbe s određenom osobom ubije njezina ili svoga ženidbenog druga, nevaljano pokušava sklopiti tu ženidbu (usp. kan. 1090, § 1);

2. nevaljano također međusobno pokušavaju sklopiti ženidbu oni koji su usmrtili ženidbenog druga uzajamnim fizičkim ili moralnim djelom (usp. kan. W90, § 2).

Budući da je riječ o zapreci crkvenog prava, u slučaju zločina počinjenog od samo jedne osobe, ako su različite vjere, da bi zapreka postojala, krivac mora biti katolička stranka.

Krivnja obojice supruga bitni je uvjet za drugu vrstu zapreke zločina. Ta se obostrana krivnja sastoji u tome, da smrt ženidbenog druga jednog od sukrivaca nastupi zajedničkim i dogovornim sudjelovanjem jedne i druge stranke. Obje stranke moraju kod izvršenja zločina biti glavni suučesnici i sukrivci. To znači da obje moraju tako sudjelovati da bez sudjelovanja jedne ili druge stranke ubojstvo ne bi bilo izvršeno, bez obzira kakav je bio njihov udio kod izvršavanja zločina, da li su sudjelovali fizički ili samo moralno (nalogom, uputom i sl), tj. bez obzira da li su zločin same izvršile ili preko drugih.

9. Zapreka krvnog srodstva (consanguinitas)

Krvno srodstva je naravna rodbinska veza među osobama koje naravnim rođenjem ili jedna od druge potječu ili potječu od istog roditelja kao njihova zajedničkog korijena.

Oznake za brojanje krvnog srodstva jesu; korijen, linija (loza) i stupanj (koljeno).

Korijen je osoba od koje druge osobe potječu naravnim rođenjem. Linija je niz osoba, koje naravnim rođenjem potječu jedna od druge ili od zajedničkog korijena. Ona može biti prava (izravna) ili pobočna. Prava linija je niz osoba koje potječu jedna od druge, bilo posredno bilo neposredno. Ona može biti uzlazna, kada se naime polazi od potomka prema roditeljima, ili silazna, kada se polazi od roditelja prema potomcima.

Pobočna linija je niz osoba koje ne potječu jedna od druge, ali imaju zajedničkog roditelja (korijen). Ona može biti jednaka, ako su dvije osobe, o čijem je rodbinskom odnosu riječ, jednako udaljene od svog zajedničkog korijena, ili nejednaka, ako udaljenost osoba od njihovog zajedničkog korijena nije jednaka.

Stupanj je mjera za udaljenost osobe od zajedničkog korijena.

Krvno srodstvo računa se po linijama i stupnjevima (usp. kan. H18, § 1).

U pravoj liniji toliko je stupnjeva koliko rođenja, ili koliko je osoba, pošto se oduzme korijen (usp. kan. 108, § 2).

U pobočnoj liniji toliko je stupnjeva koliko je osoba u objema linijama skupa, pošto se oduzme korijen (usp. kan. 108, § 3).¹⁶

U pravoj liniji krvnoga srodstva nevaljana je ženidba među svim precima i potomcima, bilo zakonitim bilo naravnim (usp. kan. 1091, § 1). U pobočnoj liniji nevaljana je ženidba sve do četvrtog stupnja uključivo (usp. kan. 1091, § 2). Konkretno to znači da brat i sestra, koji su drugi stupanj pobočne linije, kao i djeca braće i sestara, koji su četvrti stupanj pobočne linije, ne mogu sklopiti valjanu ženidbu. Zapreka nastaje bez obzira na to da li rođaci imaju oba roditelja zajednička ili samo jednog.

Ako kod krvnog srodstva postoji dvojba, Zakonik izričito određuje: »Neka se nikada ne dopusti ženidba ako ima ikakve dvojbe da su stranke krvno srodne u nekom stupnju prave linije ili u

drugom stupnju pobočne linije« (kan. 1091, § 4). Zapreka krvnog srodstva u prvom stupnju prave linije sigurno je božanskog prava.

Zapreka krvnoga srodstva u drugom i daljnjim stupnjevima prave linije, te u drugom stupnju pobočne linije, dvojbeno je božanskog prava. Zakonik ovu dvojbu ne rješava, ali se više priklanja mišljenju onih koji navedene stupnjeve smatraju zaprekom božanskog prava. To se vidi iz kan. 1078, § 3, koji kaže: »Nikad se ne daje oprost od zapreke krvnoga srodstva u pravoj liniji i u drugom stupnju pobočne linije«, što se ne bi moglo protumačiti kada bi se radilo o zapreci crkvenog prava.

Prikladno je ovdje spomenuti kako je Crkva, osim genetskih razloga koji imaju svoju antropološku i medicinsku težinu, vidjela u toj zapreci naklonost naravi koja štiti i razlikuje u već postojećim obiteljima onu ljubav koja se bitno razlikuje od one druge koja dovodi do formiranja novih obiteljskih ognjišta.

Sv. Toma je veoma dobro zapazio jedan drugi razlog. On smatra da je uvijek bolje povećavati veze ljubavi i prijateljstva među osobama. Osobe koje potječu iz iste obitelji već su po naravi stvari povezane međusobno, pa prema tome sklopiti ženidbu izvan svoje obitelji znači povećavati odnose među ljudima.

10. Zapreka tazbine (affinitas)

Tazbina je zakonsko srodstvo, a nastaje iz valjane ženidbe, pa i neizvršene, te postoji između muža i ženinih krvnih srodnika, a i između žene i muževih krvnih srodnika (usp. kan. 109, § 1). Zapreka tazbine se ne prekida razrješenjem ženidbe iz koje je nastala.

Tazbina, ili »quasi-krvno srodstvo«, računa se tako da su krvni srodnici muža u istoj liniji i stupnju tazbine žene, i obratno (usp. kan. 109, § 2).

Tazbina u pravoj liniji čini ženidbu nevaljanom u svakom stupnju (usp. kan. 1092). Konkretno to znači da muž, nakon smrti svoje žene, ne može sklopiti valjanu ženidbu s njezinom majkom, jer su oni u tazbini prvi stupanj prave linije, i obratno. Međutim, muž, nakon smrti svoje žene, može sklopiti valjanu ženidbu sa ženinom sestrom i s njezinim kćerima, i obratno, jer je zapreka tazbine samo u pravoj liniji u svim stupnjevima.

Isti razlozi koji opravdavaju postojanje zapreke krvnog srodstva vrijede i za zapreku tazbine. Ako muž i žena po ženidbi čine jedno tijelo i postaju »jednost« (usp. kan. 1056), ispravno je da krvni srodnici jednog to isto postaju, na neki način, drugom suprugu. Ipak je logično što je područje primjene ove zapreke mnogo uže od zapreke krvnog srodstva i što zahvaća samo pravu liniju u svakom stupnju. Dokinuće tazbine u pobočnoj liniji, u vezi s čime se s pravom primjećivalo da često rješava ne baš lake probleme druge ženidbe, čini sadašnju odredbu jednostavnijom i jasnijom u usporedbi s odredbom Zakonika iz 1917. kan. 1077, §§ 1-2.

11. Zapreka javne ćudorednosti (honestas publica)

Javna ćudorednost je rodbinski odnos sličan tazbini, a nastaje iz nevaljane ženidbe, pošto je uspostavljen zajednički život ili iz općepoznatog ili javnog prilježništva, te trajno postoji između muške osobe i krvnih srodnika ženske osobe, s kojom je ta sklopila nevaljanu ženidbu ili s kojom živi u općepoznatom ili javnom prilježništvu, i obratno.

Javna ćudorednost čini ženidbu nevaljanom u prvom stupnju prave linije između muške osobe i krvnih srodnika ženske osobe, i obratno (usp. kan. 1093). Konkretno to znači da muška osoba koja živi u nevaljanoj ženidbi, pošto je uspostavljen zajednički život, ili živi u općepoznatom ili javnom prilježništvu sa ženskom osobom, ne može sklopiti valjanu ženidbu s njezinom kćerkom ili majkom, i obratno, jer je riječ o prvom stupnju prave linije.

Razlog zapreke javne ćudorednosti nalazi se u samom njezinom nazivu, a ide za tim, da se izbjegne sablazan ili zloupotrebe koje bi mogle povrijediti moralne osjećaje zajednice.

Ovdje treba napomenuti da se iz neurednih situacija, već prema pojedinim slučajevima koje pretpostavlja ova zapreka, mogu pojaviti uske obiteljske veze naravnog reda, koje već same po sebi opravdavaju nemogućnost ženidbe i bez postajanja zapreke javne ćudorednosti. Oprost se od ove zapreke podjeljuje samo zbog važna razloga uz uvjet, da je potpuno isključena mogućnost ženidbe s vlastitim potomkom.

12. Zapreka zakonskog srodstva (cognatio legalis)

Posvojenje (adoptio) je zakonski ugovor radi kojeg se neka strana osoba uzima i smatra kao svojim djetetom. Stoga djeca posvojena, prema odredbama svjetovnoga zakona, smatraju se kao djeca onoga ili onih koji su ih posvojili (usp. kan. 110).

Ugovor o posvojenju mora biti sklopljen prema svjetovnim zakonima. Ako je čin posvojenja nevaljan zbog pomanjkanja bitnih formalnosti, nema ni zakonskog posvojenja, pa dosljedno tome nema ni zapreke zakonskog srodstva.

Zakonik iz 1983. ne kanonizira više svjetovni zakon, kao što je to činio Zakonik iz 1917, nego postavlja zapreku za sklapanje ženidbe. Međutim, svjetovni nam zakon i dalje služi za ustanovljenje činjenice koja stvara zapreku, ali je kanonsko područje primjene neovisno o svjetovnom zakonu.

To znači: 1. zakonsko srodstvo je uvijek ženidbena zapreka, pa i u onim zemljama u kojima je zakonsko srodstvo samo zabrana, kao što je to slučaj u našem svjetovnom zakonu;

2. stupnjevi zakonskog srodstva koje određuje ZKP za zapreku, ne moraju nužno odgovarati onima koje predviđa svjetovno pravo. Naše svjetovno pravo određuje zabranu samo u prvom stupnju prave linije.

Prema ZKP-a oni koji su vezani zakonskim srodstvom, nastalim iz posvojenja, ne mogu međusobno valjano sklopiti ženidbu u pravoj liniji ili u drugom stupnju pobočne linije (usp. kan. 1094). Konkretno to znači da ne mogu valjano sklopiti ženidbu posvojitelj i posvojena osoba, jer su oni u prvom stupnju prave linije, posvojena osoba i djeca posvojitelja, kao i posvojene osobe međusobno, jer su oni u drugom stupnju pobočne linije zakonskog srodstva.

II. ŽENIDBENA PRIVOLA

Najčešći slučaj nevaljanosti ženidbe izvire iz manjkave ženidbene privole. Ženidbena je privola tvorni uzročnik iz kojeg počinje svaka ženidbena zajednica. U kan. 1057, § 2, nalazi se definicija ženidbene privole: »Ženidbena privola je čin volje kojim muška osoba i ženska osoba neopozivim savezom sebe uzajamno predaju i primaju da uspostave ženidbu«.

Budući da je ženidbena privola čin volje, koja se kao slijepa moć u svom djelovanju oslanja na razum, ona se opredjeljuje prema vanjskim predmetima, kako ih razum volji predstavlja. Prema tome ženidbena je privola, kao i svaki drugi voljni čin, posljedica djelovanja razuma, kao spoznajne moći, i volje. Zato sve okolnosti, koje mogu neposredno utjecati na razum ili na volju, utječu i na ženidbenu privolu. Zbog takvih utjecaja ženidbena privola može biti ili posve isključena ili tako manjkava da je po odredbi zakona pravno nevaljana, te nema svog pravnog učinka.

A. RAZUM

1. Manjak u spoznaji i mogućnosti preuzimanja bitnih ženidbenih obveza

Novi Zakonik kanonskoga prava, u kan. 1095, br. 1-3, određuje: »Nesposobni su za sklapanje ženidbe:

1. oni koji nisu dovoljno sposobni služiti se razumom;
2. oni koji boluju od teškog manjka prosuđivanja o bitnim ženidbenim pravima i dužnostima koje treba da se uzajamno predaju i primaju;
3. oni koji zbog razloga psihičke naravi ne mogu preuzeti bitne ženidbene obveze«.

a) Manjak u spoznaji

Kanon 1095 posve je nov. On navodi razloge nesposobnosti za sklapanje ženidbe zbog nedostatka privole, koji su u Zakoniku iz 1917. samo uključivo sadržani, ali se u vezi s njima osjećala nužnost veće jasnoće s obzirom na noviji smjer crkvenog sudstva i napretka humanih znanosti, osobito psihologije i psihijatrije.

Veoma je važan prevaljen put od Zakonika iz 1917. do sadašnje odredbe kan. 1095, br. 1-3. Treba imati na umu da prijašnje zakonodavstvo nije dopuštalo raspravljanje parnica o nevaljanosti ženidbe zbog pomanjkanja psihičke sposobnosti, koje su danas možda najbrojnije, izuzevši kratke i neizravne aluzije u parnicama o nevaljanosti ženidbe ex amentia. Upravo odatle izviru mnoge teškoće, među kojima je i izdiferencirana rasprava o parnicama te vrste i njihovo jednostavno svođenje na parnicu de amentia ili de dementia.

Navedena 3 slučaja u kan. 1095 nisu 3 odvojena poglavlja tako da bi se morala ponovno pokrenuti parnica o nevaljanosti ženidbe, ako je pokrenuta zbog nesposobnosti preuzimanja bitnih ženidbenih obveza, a kasnije se ustanovi neka bolest razuma.

U prvom su broju kan. 1095 uključene psihoze. Karakteristika se psihotika nalazi u činjenici da oni nisu svjesni svoga vlastitog stanja, te napose u činjenici što gube pravu i vlastitu razumnost.

Ovdje ne namjeravamo navesti razne vrste razumskih poremećaja, jer je za učinak nevaljanosti ženidbe nevažno odrediti vrstu patološkog uzroka. Naime, razne vrste razumskih poremećaja imaju istu vrijednost, ako su istovjetni njihovi učinci s obzirom na nesposobnost razuma i volje kod pojedinih osoba.

Poteškoća se kod tih vrsta bolesti nalazi u problemu prikrivene patologije u takozvanim svijetlim trenucima (lucida intervalla) kod kojih je osoba prividno normalna. Stoga se primjećuje da je osobnost razrušena u temelju, kad se ta bolest pojavi, ali ne nenadano nego na nekom unaprijed pripremljenom terenu, pa je stoga predmnijevanje crkvenog sudstva da takve osobe nisu sposobne za valjanu privolu ni u tim svijetlim trenucima.

Kliničko se popuštanje često ne poklapa s medicinsko-sudskim popuštanjem, jer ti svijetli trenuci ne prekidaju kontinuitet opasnosti. Hirovitost nekih psihoza, u čemu je shizofrenija tipična, tako djeluje da se mogu provjeriti svijetli trenuci same prividne normalnosti.

Ako psihoza nije pokazivala očite znakove prije sklapanja ženidbe, tada treba vidjeti da li se u tom razdoblju mogu pronaći elementi koji bi se mogli upotrijebiti kao pokazatelji psihoze već na djelu ili kao predznaci psihoze na putu postanka ili kao znakovi prikrivene psihoze.

Ipak ostaje istina da se takvi bolesnici, bilo kako da se sudi o njihovu mentalnom stanju u trenutku davanja privole, mogu smatrati nesposobnima za sklapanje ženidbe, ako se bolest pokazala nepovratnom, i zato što ne mogu preuzeti bitne ženidbene obveze, kako ćemo vidjeti kasnije, kad budemo govorili o broju 3.

Međutim, nužno je napomenuti da se bolesni slučajevi, koji su se pojavili, bez nekih prethodnih znakova, ne mogu upotrijebiti kao dokaz za poništenje privole.

Razloge, koji mogu iskriviti ili zapriječiti razum u njegovu radu, shvaćanju i odlučivanju kod sklapanja ženidbe, treba ispitati uz pomoć stručnjaka u pojedinim slučajevima.

Drugim se brojem kan. 1095 mogu obuhvatiti svi teški oblici neuroza i psihopatija. Općenito govoreći ovdje pripadaju svi psihički poremećaji koji su na granici između bolesnog i normalnog stanja.

Ti su bolesnici, u poređenju s prethodnom kategorijom bolesnika, svjesni vlastitog stanja i ne gube razumnost. Kod njih su dovedeni u pitanje samo volja i afektivnost (emocionalnost).

Osim toga, dok su psihoze prave i vlastite duševne bolesti s općenito organskim procesom, koji iskrivljuje djelovanje razuma, neuroze i psihoneuroze ne shvaćaju se kao »bolesti« nego kao posebni abnormalni načini naglog i dugotrajnog reagiranja na nutarnja iskustva ili na nepovoljne vanjske okolnosti. Njihov proces nije organski, ne iskrivljuje djelovanje razuma, nego iskrivljuje djelovanje nervnog sistema. Najopćenitije manifestacije takvih bolesnika su psihomotorni podražaji, simptomatologija fobiko-opsesivna, psihomotorni poremećaji, poremećaji ponašanja, razdražljivost i naglost.

Pod nazivom psihoneuroza mogu se navesti histerija, neurastenija, psihastenija ili opsesivna psihoneuroza, traumatska i anksiozna neuroza. Pod psihopatijama ili ispravnije pod psihopatskim osobnostima podrazumijevaju se osobe obdarene mentalnom konstitucijom koja pokazuje odstupanje od pravila (norme) shvaćenog kao opći prosjek većine ljudi. Zbog takvih odstupanja njihova urođena abnormalnost prelazi u bolesno stanje.

Postoje razne kategorije psihopata već prema tome da li kod njih prevladava jedan ili drugi od raznih aspekata ili karaktera osobnosti. Tako postoje npr. prebojažljivi, depresivni, nesigurni, fanatični, ambiciozni, nestabilni, nemoralni, religiozni manijaci i sl.

U mnogim slučajevima neuroza i psihopatija nema dostatnog stupnja slobode, pa dosljedno tome nema ni odgovornosti koja se traži za valjanost nekog čina kao što je to ženidba koja obvezuje za čitav život. Spomenute osobe, u trenutku davanja ženidbene privole, mogu biti

svjesne čina koji vrše, mogu ga i željeti, ali one zbog toga nisu uvijek u stanju preuzeti obveze koje iz tog čina nastaju. Sloboda dopušta različitu stupnjevost, pa dosljedno tome i različitu odgovornost. Premda kod takvih bolesnika ne postoji neka prava i vlastita duševna bolest, ipak im može nedostajati zrelost, pa prema tome sposobnost za autentično odgovorne čine.

Kod takvih osoba neskladno stanje često donosi sa sobom nezrelost koja ih čini nesposobnima za sklapanje valjane ženidbe. Ipak svaka vrsta nezrelosti ne čini ženidbu nevaljanom, nego ona afektivna nezrelost, koja poremećuje nutarnji život i lišava osobu dostatne sposobnosti za slobodan i promišljen izbor nužan za tako zahtjevni ugovor kakav je ženidba. Afektivnost igra dinamičnu ulogu koja je doista temeljna za sav psihički život i za ispoljavanje ponašanja pojedinca. Poznato je kako afektivna nezrelost doseže u nekim slučajevima tako visok stupanj da uzrokuje veliki poremećaj i priječi pravi izbor. Kod takve je nezrelosti afektivni razvitak nagona, osjećaja i emocija, nekompletan, tako da u velikoj mjeri dovodi u pitanje samu volju, premda intelektualne sposobnosti ostaju cjelovite.

Kanon u broju 2 izričito spominje »manjak diskretnosti prosuđivanja« (defectus discretionis iudidi). Prosuđivanje donosi nutarnju naravnu sposobnost biti pravno odgovoran i uračunljiv za čin koji se vrši. Nezamislivo je da neki pojedinac može htjeti nešto što ne može procijeniti u njegovoj punoj vrijednosti i sadržaju. Diskretnost (razboritost, zrelost) prosuđivanje sastoji se od 2 različita, ali konkretna i međusobno ovisna, elementa: od potpune pažnje i od odlučne privole. Samo kada je pojedinac sposoban za potpuno moralno i pravno shvaćanje čina koji vrši i za potpunu slobodu izbora i odluke tako da taj čin hoće i da ga izvrši, može se reći da ga je postavio s potpunom pažnjom i odlučnom privolom, tj. posjedujući dostatnu diskretnost prosuđivanja.

Iz ženidbene privole izvire teške dužnosti koje obvezuju za čitav život. Da ih se može uspješno prihvatiti nije dovoljno da ih supruzi poznaju samo apstraktno, nego je potrebno da ih konkretno znaju prosuđivati i vrednovati, zbog njih samih, sa svim posljedicama koje spomenute dužnosti donose u njihovu ženidbu, sklopljenu s određenom osobom, u konkretnim okolnostima, a koje se protežu u budućnost, zauvijek. Stoga supruzi, budući da posjeduju naravnu sposobnost za donošenje konačne odluke preko ženidbene privole, uz dovoljnu upotrebu spoznajnih i voljnih sposobnosti, moraju imati i »zrelost prosuđivanja«. Pod tim se izrazom općenito podrazumijeva sposobnost promatranja i shvaćanja konkretne stvarnosti s odgovarajućom jasnoćom u svrhu donošenja ispravnog suda za svoju orijentaciju. S tim se izrazom napose želi označiti »kritička« sposobnost, sposobnost vrednovanja razmjerna ženidbi, koja supruzima omogućava da konkretno stiču i procjenjuju odgovornosti koje su nerazdvojive od prave ženidbe, te da o tome donesu promišljenu i konačnu odluku.

Ako se postavlja pitanje, koji se stupanj diskretnosti prosuđivanja može smatrati razmjernim ženidbi, odgovaramo da on prije svega mora biti veći, i za svijest shvaćanja i za voljnu odluku, od stupnja koji se traži za teški grijeh i za sklapanje drugih ugovora. Razlog se nalazi u činjenici što se ženidbena privola odnosi na obveze koje se projiciraju u budućnost i što je određena za preuzimanje jednog životnog stanja koje utječe na čitavo postojanje s trajnim neraskidivim ugovorom koji sa sobom donosi niz teških obveza nerazdvojivih od ugovora. Drugim riječima, nužna je diskretnost ne toliko za sam čin u sebi, u trenutku izricanja privole, koliko zrelost za dužnosti koje izvire iz tog čina. Očito je da se traži jedno razmišljanje i to o bitnim ženidbenim pravima i dužnostima, a ne razmišljanje o čitavoj njezinoj etičkoj, religioznoj, društvenoj, pravnoj i ekonomskoj vrijednosti, inače bi bili veoma malobrojni oni koji su u stanju izreći valjanu privolu.

Prema tome, kad god se može dokazati da je gore opisana razumska i voljna sposobnost teško oštećena ili čak manjkava, zbog bilo kojeg razloga, mora se smatrati da je ženidbena veza ništava zbog manjka diskretnosti prosuđivanja.

b) Nemogućnost preuzimanja bitnih ženidbenih obveza

U trećem su broju kan. 1095 uključeni oni koji zbog razloga psihičke naravi ne mogu preuzeti bitne ženidbene obveze.

Riječ je o revolucionarnoj odredbi u odnosu na tradicionalnu sudsku praksu, koju je novija sudska praksa već uzimala u obzir. Ovdje dolazimo do toga da dajemo retroaktivnu vrijednost za određeni način ponašanja.

Dok smo gore promatrali subjektivni čin volje, zahvaćen nekim bitnim iskrivljenjem, u ovom se broju promatra nesposobnost ispunjenja objekta, privole, pa dosljedno tome nesposobnost ispunjenja preuzete obveze. Drugim riječima, dok se prethodni broj pretežno odnosi na intelektualni faktor kao takav, ovaj se broj odnosi na prikriveno bolesno stanje i psihičku nesposobnost koja se prije svega tiče mnogo kompliciranijeg afektivno voljnog područja osobnosti. Riječ je o posebnim karakteristikama za koje je mnogo teže odrediti stupanj sposobnosti, jer je riječ o izvanredno složenoj komponenti osobnosti koja se tiče afektivnosti i volje.

Ako nemamo u vidu ova razrješenja može nam se učiniti da kanon u broju 3 ponavlja ono što je već bilo rečeno o manjku diskretnosti prosuđivanja, kako su to neki autori smatrali. U ovom su broju uključena sva ona izopačenja i zastranjenja nekih abnormalnih osobnosti, borderline, osobnosti zahvaćenih histerijom, izričitim zanesenjaštvom, nesvjesnim povlačenjem u sebe, osobnosti na granici sa shizofrenijom, koje su i prema najnovijim dostignućima znanosti psihologije, nesposobne da uspostave jedan snažan i dubok odnos među osobama u svrhu sklapanja ženidbe.

Kod gore navedenih osoba volja je u trenutku ženidbenog ugovora mogla biti prisutna, osoba je mogla biti svjesna naravi katoličke ženidbe, a ipak ona nije bila u stanju s punom odgovornošću

preuzeti odnosne obveze koje su ženidbi vlastite. Takva je osoba stvarno bila konstitucionalno nesposobna. Nesposobnost preuzimanja bitnih ženidbenih obveza čini sada ženidbu nevaljanom.

Zaista postoje osobe koje su zbog teških poremećaja psihofizičke naravi nesposobne uspostaviti trajan, isključiv i intiman odnos među osobama, koji zahtijeva zajedništvo bračnog života, nužan za postignuće, na uistinu ljudski način, vlastite svrhe ženidbe, bez koje bračna zajednica ne može postojati.

Kod takvih se slučajeva temeljni problem ne sastoji toliko u kliničkoj dijagnozi neke bolesti, koliko u psihološkoj procjeni osobe i njezinih manjkavosti. Ono što nas interesira jest zahvatiti strukturu takve osobnosti sa svrhom procjene njezine sposobnosti za preuzimanje bitnih ženidbenih obveza.

Iz ovog broja svakako treba isključiti duševne bolesti, bile one veće ili manje, pa i same neuroze i psihopatije, ukoliko one mogu nekoga lišiti potrebne diskretnosti prosuđivanja, o kojima smo govorili u prethodnim brojevima. Isto tako treba isključiti i takozvanu »nespojivost karaktera«, koja je plod ne toliko manjkave sposobnosti koliko zle volje da se osnuje zajednica bračnog života s njezinim bitnim elementima.

Nesposobnost preuzimanja bitnih ženidbenih obveza čini osobu nesposobnom za sklapanje ženidbe, pa i u pretpostavci da je u trenutku sklapanja ženidbe imala diskretnost prosuđivanja dostatnu za valjanu privolu.

Ovdje se izlaganje može proširiti neizravno i na kategoriju onih osoba - bile one psihotične, neurotične ili psihopatične - koje, premda nisu dokazale pomanjkanje potrebne diskretnosti prosuđivanja u trenutku vjenčanja, one se ipak smatraju nesposobnima pružiti objekt privole. To napose vrijedi za psihotične osobe u razdoblju svijetlih trenutaka. Jedno je dati privolu, a posve drugo je pružiti objekt privole.

Neka osoba može znati kakve su obveze bračnog života, može ih čak i htjeti, ali u isto vrijeme nemati sposobnost prihvatiti ih. Jedna je stvar razumjeti i kritički ocijeniti neko umjetničko djelo, a posve drugo je biti sposoban napraviti ga. Drugim riječima, mi možemo kritizirati neko umjetničko djelo, a da nismo sposobni napraviti ga. Netko može veoma dobro znati što znači podići neki teret od 200 kg i on to može željeti učiniti, a da to ipak nije sposoban ostvariti. Nitko se sada ne može obvezati na nešto što ne može izvršiti.

Čin privole, u brojevima 1 i 2, nije cjelovit zbog pomanjkanja koji postoji u sposobnostima iz kojih privola izvire. Ženidba je u tim slučajevima ništava zbog pomanjkanja privole. Međutim, može se dogoditi da jedna od stranaka, premda može dati cjelovitu privolu, sa sposobnošću shvaćanja i prosuđivanja s obzirom na ženidbena prava i dužnosti, i premda zna koja su i želi ih ispuniti, ipak, zbog neke konstitucionalne anomalije, koja ju pogađa i poremećuje u duši, nije u stanju ispuniti bitne ženidbene obveze. Ono što je nemoguće izvršiti ne može biti predmet obveza i objekt privole. Zato takav objekt treba smatrati nepostojećim prema pravilu ad impossibilia nemo tenetur. Najopćenitiji su primjeri za to: homoseksualnost, lezbijstvo, satirijaza, ninfomanija, sadizam, mazohizam i slični slučajevi.

Da bismo potkrijepili prethodnost i trajnost bolesne konstitucije abnormalnih osobnosti navest ćemo procjenu koju je o njima dao C. Ferrio: »Kod abnormalnih osobnosti razvoj je čisto konstitucionalan. Ne može se postati abnormalnom osobom, nego ona se začne, rodi, živi i umire. Riječ je o jednoj konstituciji, tj. o jednom načinu postojanja, koje je urođeno u osobi, jer je k njoj došlo preko genetskog nasljeđa prenesenog preko kromosoma dviju stanica, očeve i majčine, u trenutku začeća, a to je nasljedno. Riječ je dakle o čistoj endologiji bolesti, pa prema tome nasljednoj«.

Korisno je znati da prethodni nacrt kanona nije govorio o »psihičkim anomalijama« nego o »psihoseksualnim anomalijama«, koje, premda ne oštećuju intelektualne sposobnosti, ipak bitno utječu na voljne sposobnosti u tom smislu što čine osobu nesposobnom za preuzimanje bitnih

ženidbenih obveza normalnog bračnog života na seksualnom području. Očito da su sve psihoseksualne anomalije sadržane u prethodnim brojevima. One su naime takve da mogu osobu učiniti nesposobnom da prenese isključivo pravo vlastitog tijela nad kojim ona nema kontrolu. Doista ne može se prenijeti pravo na neku stvar nad kojom nismo gospodari. Tako npr. u slučaju homoseksualnosti ili lezbijstva, ta psihoseksualna anomalija može učiniti osobu nesposobnom da prihvati zajedništvo heteroseksualnog života da ostvari ono duboko zajedništvo duha i tijela u kojem se ženidba i sastoji. Konačno, psihoseksualne anomalije, kao i u slučajevima perverzije, mogu učiniti osobu nesposobnom da izrekne valjanu ženidbenu privolu, jer joj anomalija, koja djeluje na seksualnom području, oduzima slobodu voljnog odlučivanja, čineći je nesposobnom da prenese pravo i obvezu na bračne čine izvršene na normalni način.

Očito da se sve tri navedene kategorije neosobnosti, na neki način, međusobno isprepliću i uzajamno dopunjuju. Stoga je nezamisliva dostatna uporaba razuma koja ne bi imala u vidu ženidbu kao ljudski čin, pa sve do onih posebnih karakteristika na koje se primjenjuje kriterij sposobnosti prosuđivanja. Isto se tako ne može voditi računa o bitnim ženidbenim pravima i obvezama, a da se u isto vrijeme ne misli na njihovo ostvarenje koje se povezuje s dostatnom uporabom razuma, s ispravnim vrednovanjem prava i obveza, a i sa zrelošću osobnosti koja se posjeduje kada je osoba sposobna postići druge dvije razine.

Nesposobnost za ženidbenu privolu promatra se u trenutku davanja ženidbene privole. Dok je taj trenutak odlučujući i opisan u analizi prvog, a možda i drugog broja (usp. kan. 1095, br. 1-2), treći broj, polazeći od ženidbene privole i od osobe koja privolu daje, vodi računa i o kasnijem razvoju ženidbe kao trajnog stanja, koje se rađa u privoli i po privoli, ali koje ne svršava s privolom i koje pretpostavlja mogućnost usmjerenu prema neprekidnom trajanju.

Promatranje nesposobnosti za ženidbenu privolu, koja je onakva kakvu je zakon predstavlja, bilo bi naprosto nemoguće bez zbližavanja pojmova i stvarnosti nazvanih ženidbena privola (*matrimonium in fieri*) i ženidbeni stalež ili zajednica života i ljubavi (*matrimonium in facto esse*), koja nastaje ženidbenom privolom. Takvo je zbližavanje, prisutno i djelotvorno već u prethodnom crkvenom sudstvu, potaknuto pastoralnim naukom II. Vat. koncila i to izlaganjem koncila o objektu ženidbene privole (GS 47-52).

Na koncu uvijek treba imati na umu da je neponovljivost jedno svojstvo osobe. Stoga se ne može a priori odrediti sposobnost za ženidbu bez nužnog suočenja dviju osobnosti supruga, a i bez suočenja s okolnostima u kojima su pozvani da ostvare svoj konkretni plan o ženidbi.

2. Minimalno znanje

Da bi se mogla imati ženidbena privola, potrebno je da ugovornim strankama barem nije nepoznato da je ženidba:

1. trajna zajednica;
2. između muške i ženske osobe;
3. usmjerena na rađanje djece;
4. stanovitom spolnom suradnjom (usp. kan. 1096, § 1).

To se neznanje ne pretpostavlja poslije dolaslosti (usp. kan. 1096, § 2). Prema tome, tko tvrdi da nije imao takvo minimalno znanje o ženidbi, nakon što je stupio u dolaslu dob, tj. ženska osoba nakon navršenih 12 godina, a muška nakon navršenih 14 godina, mora to dokazati.

3. Zabluda (error)

Zabluda je krivi pojam o nekoj stvari. Zabluda u osobi čini ženidbu nevaljanom (usp. kan. 1097, § 1), već po samom naravnom pravu, jer stranka nutarnje daje privolu posve drugoj osobi, a ne onoj koja je prisutna.

Zabluda u osobini osobe, makar bila uzrok ugovora, ne čini ženidbu nevaljanom, osim ako se izravno i prvenstveno smjera na tu osobinu (usp. kan. 1097, § 2). Prema tome zabluda u osobini osobe čini ženidbu nevaljanom:

1. kada je neka osobina individualno određena upravo po nekoj osobini tako, što ta osobina samo njoj pripada i nijednoj drugoj osobi na svijetu, kao npr. kći jedinica ili prvorođeni sin ;
2. kada se osobina neke osobe stavlja ispred same osobe, npr. ako netko kaže: »Želim se oženiti djevicom (doktoricom, muzičarkom, diplomatkinjom i sl), a N. smatram takvom«. U tom slučaju zabluda je bitna, jer se izravno i prvenstveno smjera na neku osobinu osobe;
3. kada je moralna, pravna i društvena osobina tako intimno povezana s fizičkom osobom da, kada manjka ta osobina, tada i fizička osoba postaje posve drukčija. Tako npr. ako netko sklapa ženidbu s osobom koja je samo civilno vjenčana, a koju smatra posve slobodnom od bilo kakve ženidbene veze, nevaljano sklapa.

4. Prijevara (dolus)

Nevaljano sklapa ženidbu onaj tko ulazi u nju zaveden, radi zadobivanja privile, zlonamjernom prijevarom o nekoj osobini druge stranke koja po svojoj naravi može teško narušiti zajednicu ženidbenog života (usp. kan. 1098).

S ovim posve novim kanonom Zakonodavac je želio izaći u susret s većim razumijevanjem i širim poštovanjem dostojanstva ljudske osobe ženidbama iznuđenim prijevarom o nekim osobinama sposobnim izložiti pogibelji, na uistinu dramatičan način, zajednicu ženidbenog života. U prijašnjem Zakoniku iz 1917. zabluda prouzročena prijevarom nije mogla učiniti ženidbu nevaljanom. Bilo je slučajeva u kojima je žena lažno izjavila, da bi navela mladića na ženidbu koji se tome opirao, da očekuje od njega dijete. Taj isti čovjek, shvativši da je prevaren nakon sklopljene ženidbe, nije mogao dobiti proglašenje nevaljanosti ženidbe zbog navedenog razloga. Samo ga je mogao dobiti, ako je postavio uvjet da će smatrati svoju ženidbu s njom nevaljanom u slučaju da zaručnica nije bila u drugom stanju.

Kod formuliranja ovog kanona bila je opširna diskusija među članovima studijske grupe za reviziju Zakonika kanonskoga prava. Neki je savjetnik izrazio bojazan da će ovaj kanon povećati broj ženidbenih parnica; drugi su naprotiv željeli da se među razloge nevaljanosti ne uključi samo zlonamjerna prijevara o osobinama neke osobe, nego i o nekim okolnostima napose onim teškim koje su nekog navele na sklapanje ženidbe.

Da bi neka ženidba po ovom kanonu bila nevaljana, moraju se istovremeno ostvariti 4 uvjeta.

1. Riječ mora biti o stvarnoj prijevari. Prijevara postoji kada se neka osoba svjesno pretvara da posjeduje neku osobinu. Nije bitno tko je nosilac prijevare, stranka koja želi sklopiti ženidbu ili neka druga osoba.
2. Prijevara mora biti izvršena radi zadobivanja privile. Prevariti supruga u nekoj određenoj osobini, ali ne zato da bi se iznudila ženidbena privola, nego radi drugih razloga, kao što su ljudski obzir, zaštita časti, strah od kazne i sl., ne utječu na valjanost privile.
3. Prijevara se mora odnositi na neku osobinu druge stranke, a ne na neke okolnosti, činjenice ili događaje koji se ne tiču osobine druge stranke. Osim toga ta se osobina ne smije odnositi na druge osobe, kao npr. na njezine ili njegove roditelje, nego samo na osobu koja želi sklopiti ženidbu.
4. Prijevara mora biti takve naravi da može teško narušiti zajednicu ženidbenog života. Takve su naravi npr. neke neizlječive ili zarazne bolesti, raskalašeni ili razvratni život u velikoj mjeri, koji čini zajedništvo života i ljubavi nemogućim, prethodni život odan kriminalu i sl.

Može se diskutirati o tome da li ženska osoba, koja se pravi da je u drugom stanju radi zadobivanja privole, ispoljava neku osobinu sposobnu da teško naruši zajednicu ženidbenog života. Međutim, primjećuje se da takav slučaj, ako se ne može uzeti u promatranje pod poglavljem o prijevari, može se uzeti pod poglavljem o zabludi, imajući u vidu najnovije tumačenje crkvenog sudstva o kanonskoj odredbi koja se odnosi na zabludu u osobini osobe.

Ovdje svakako treba napomenuti da se kanonskoj nauci i crkvenom sudstvu povjerava zadaća da točno preciziraju koje su to osobine osobe koje ulaze u okvir ovog kanona.

5. Zabluda o jednosti, nerazrješivosti i sakramentalnom dostojanstvu ženidbe

Zabluda o jednosti ili nerazrješivosti ili sakramentalnom dostojanstvu ženidbe, samo ako ne određuje volju, ne čini nevaljanom ženidbenu privolu (usp. kan. 1099).

Ovdje treba naglasiti da zabluda ili krivo mišljenje o jednosti ili nerazrješivosti ili sakramentalnom dostojanstvu ženidbe ne čini nevaljanom ženidbenu privolu. Prema tome ženidba je i onda valjana, ako ju jedna ili obje stranke ne bi bile sklopile da su znale za njezina bitna svojstva i sakramentalno dostojanstvo. Nije odlučujuće što bi netko bio učinio, da nije bilo zablude, nego što je zaista učinio.

Ženidbena će privola, a prema tome i sama ženidba, biti nevaljana, ako zabluda o jednosti ili nerazrješivosti ili sakramentalnom dostojanstvu ženidbe utječe na volju i u volji izaziva drugi čin kojim se isključuje jednost ili nerazrješivost ili sakramentalno dostojanstvo ženidbe. Takva zabluda nije ostala samo u razumu, nego je odredila volju, pa je zato voljni čin nevaljan.

6. Znanje ili mišljenje o ništavnosti ženidbe

Znanje ili mišljenje da je ženidba ništavna ne isključuje nužna ženidbenu privolu (usp. kan. 1100).

Znanje o ništavnosti ženidbe označava sigurnost ili uvjerenje, dok mišljenje označava vjerojatni sud. Takvo znanje ili mišljenje može biti i razlog isključenja ženidbene privole.

Slučajevi na ovom području mogu biti različiti. Ugovorne stranke, ili sama jedna od njih, mogu dati valjanu privolu, premda:

1. znaju da je ženidba ništava;
2. dvoje, tj. misle da je ženidba vjerojatno ništava;
3. misle da je ženidba valjana, a u stvari je ništava;
4. misle da je ženidba ništava, a u stvari je valjana.

Dobra ili zla vjera ima svoju važnost za valjanost privole, ali se ipak ne može samo zbog činjenice zle vjere zaključiti da je privola nužno nevaljana.

B. VOLJA

1. Himba (simulatio)

Kan. 1101, §§ 1-2 određuje: Pretpostavlja se da je unutrašnja voljna privola u skladu s riječima i znakovima upotrijebljenim u sklapanju ženidbe.

Ali, ako jedna stranka ili obje pozitivnim činom volje isključe samu ženidbu ili neki bitni sastavni dio ili neko bitno svojstvo, nevaljano sklapa ženidbu«.

Himbena privola postoji kada stranka naizvan očituje pravu ženidbenu privolu u zakonitom obliku, dok u duši svjesno isključuje nešto što bitno spada na ženidbu.

Himbena privola će biti ako netko pozitivnim činom volje isključi samu ženidbu, neki bitni sastavni dio ili neko bitno svojstvo ženidbe.

1. Isključenje same ženidbe postoji kada stranka na izvan privoljuje na ženidbu, a nutarnje nema nakane sklopiti ženidbu. Stranka izvršava vanjski čin sklapanja ženidbe da bi time postigla neku drugu svrhu, npr. da bi dobila miraz.

2 Bitni sastavni dio ženidbe čine:

- a) pravo na zajedništvo života;
- b) pravo na bračni čin (bonum prolis).

Istina ženidba može nastati i postojati bez zajedništva života, ali ako bi neka stranka pozitivnim činom volje isključila pravo na zajedništvo života, u trenutku davanja privole, ženidba bi bila nevaljana.

Pod isključenjem prava na bračni čin podrazumijeva se isključenje onog bitnog ženidbenog dobra koje je sv. Augustin nazvao dobro potomstva« (bonum prolis). Ako netko daje ženidbenu privolu, ali iz ženidbe posve isključuje rađanje djece, bilo tako što isključi samo spolno općenje, bilo da pristane na spolno općenje, ali isključi začecje, ili se obveže na pobačaj djeteta ili na ubojstvo nakon rođenja, nevaljano sklapa ženidbu.

Međutim, ženidbu ne čini nevaljanim nakana vrijeđati pravo drugoga i griješiti protiv preuzete obveze, makar takva nakana postojala i prije sklapanja ženidbe, i u samom trenutku vjenčanja kod obje stranke, jer svaka nakana koja se odnosi na čin nakon što je ženidba valjana sklopljena, ne dirajući pri tom u pravo koje se vjenčanjem netaknuto prenosi, ne može utjecati na valjanost ženidbe.

3. Bitna su svojstva ženidbe:

- a) jednost (bonum fidei);
- b) nerazrješivost (bonum sacramenti).

Dvije osobe koje sklapaju ženidbu sebe uzajamno predaju i primaju da uspostave ženidbu (usp. kan. 1057, § 2). To uzajamno predanje sebe i primanje druge stranke uključuje obvezu bračne vjernosti. Ako bi pozitivnim činom volje iz ženidbene privole bila isključena obveza bračne vjernosti tako da stranka ili obje ne prenose isključivo pravo na bračni život, nego si pridržavaju pravo općiti s drugima, ženidba bi bila nevaljana.

Međutim, ženidba neće biti nevaljana, ako se pridržaj u volji odnosi na način i opseg izvršavanja prava. Zato preljub ne poništava ženidbu, a ne poništava je ni prethodna nakana činiti preljube protiv strogom pravu supruga.

Kod dobra nerazrješivosti ne može se praviti razlika između prava i njegova izvršenja, jer ženidba ne može biti razrješiva ni u svom postanku ni u bilo kojem trenutku svoga trajanja. Zato ženidbu čini nevaljanom svaki čin volje kojim stranka pridržava pravo razrješivanja ženidbe bilo u kojem trenutku njezina postojanja. Ženidba se može sklopiti samo kao nerazrješiva i samo kao takva može postojati. Tko želi sklopiti razrješivu ženidbu, taj ženidbu uopće ne sklapa, jer u Crkvi takve ženidbe nema.

2. Uvjet (condicio)

Ugovorne stranke mogu kod sklapanja ženidbe postaviti uvjet tako da svoju privolu vežu uz ispunjenje uvjeta.

Ženidba pod uvjetom o budućem ne može se valjano sklopiti (usp. kan. 1102, § 1).

Ženidba pod uvjetom o prošlom ili o sadašnjem valjana je ili nevaljana, već prema tome da li onoga što je pod uvjetom ima ili nema (usp. kan. 1102, § 2).

Zakonik ne dopušta uvjet o budućem, a ako je postavljen, takva je ženidba nevaljana. Uvjet može biti samo o prošlom ili o sadašnjem:

1. uvjet o prošlom - ako netko kaže: »Sklapam ženidbu s tobom samo ako nisi imala spolne čine s N. N.«, postavio je uvjet o prošlom, a ženidba je valjana, ako nije imala spolne čine s N. N., inače je nevaljana;

2. uvjet o sadašnjem - ako netko kaže: »Sklapam ženidbu s tobom samo ako si djeвица«, postavio je uvjet o sadašnjem, a ženidba je valjana ako je ona djeвица, inače je nevaljana.

Uvjet o prošlom i sadašnjem ne može se dopušteno postaviti osim s napisмено danim dopuštenjem mjesnog ordinarija (usp. kan. 1102, § 3). Treba svakako naglasiti da se gornja odredba odnosi samo na dopuštenost, a ne na valjanost uvjeta. Uvjet će imati svoj učinak i onda, kada ništa od gore spomenutog nije obdržavano, dakako samo u nutarnjem području, a u vanjskom samo onda, ako se može dokazati da je postavljen i da nije opozvan.

3. Sila i strah (vis et metus)

Nevaljana je ženidba sklopljena zbog sile i velikog straha koji je zadan izvana, pa i nenamjerno, tako da je netko prisiljen izabrati ženidbu kako bi ga se oslobodio (usp. kan. 1103). Sila može biti fizička ili moralna, već prema tome da li je neki čin iznuđen fizičkim ili moralnim sredstvima.

Fizička ili apsolutna sila uključuje fizička sredstva kojima se netko prisiljava na izvršenje nekog čina i to tako da se tome nikako ne može oduprijeti. Fizička sila potpuno oduzima slobodu. Čin izvršen pod fizičkom prisilom nema svog vlastitog učinka po naravnom pravu, pa se dosljedno tome s takvom privolom ženidba ne sklapa.

Moralna sila uključuje moralna sredstva kojima se utječe na izvršenje nekog čina. Moralni se utjecaj sastoji u prijetnji velikim zlom. Takvom se prijetnjom ne djeluje na tijelo, nego na dušu, u kojoj nastaje nemir, a volja, da bi otklonila zlo koje prijeti, odlučuje se na neki čin, koji inače ne bi učinila, da dotično zlo nije prijetilo. Moralna sila izaziva u duši strah, ona je uzročnik straha koji iz nje izlazi kao njen učinak. Zato se sila i strah kao korelativni pojmovi skupa i naizmjenice upotrebljavaju.

Ženidbu čini nevaljanom moralna sila i strah kada je strah: velik, izvanjski i prethodan.

1. Veliki strah je onaj koji nastaje kada veliko zlo ozbiljno prijeti, bez obzira da li je zlo za svakog veliko, tj. apsolutno veliko, kao što je: smrt, osakaćenje, izgon iz kuće, razbaštinjenje, zatvor i sl., ili je velik samo za onu osobu koja strah trpi zbog njezinih osobnih svojstava, mladosti, naravi, tj. relativno velik, jer se valjanost ženidbe prosuđuje u nekom konkretnom slučaju.

2. Izvanjski strah je ako je izazvan od neke druge osobe, koja svojim slobodnim nastupom prijeti nekim zlom. Sporedno je tko je ta osoba: zaručnik, roditelji, rođaci ili druge osobe. Ne dolazi u obzir strah prouzrokovan nekim vanjskim događajem ili nutarnjim raspoloženjem stranke, koja strahuje pred bolešću, oskudicom i sl. Zato je Rimaska Rota odbila tužbu vjerenice koja je pristala na ženidbu iz straha da se njezina sramota i grijeh ne otkrije u javnosti.

3. Prethodan strah je kada je stranka prisiljena izabrati ženidbu da se oslobodi straha. Strah dakle mora biti stvarni razlog radi kojeg se zastrašena stranka odlučila na ženidbu, jer drugog načina nije imala da bi izbjegla prijeteće zlo.

Ovdje treba dodati i strah iz poštovanja (timor reverentialis) koji Zakonik ne spominje, ali je prisutan u crkvenom sudstvu. To je naime onaj strah koji nastaje u duši djece ili podložnika da svojim postupkom ne povrijede roditelje odnosno poglavare, jer ne bi dugo mogli podnositi njihov uvrijeđeni stav i vladanje prema njima. I strah iz poštovanja da bi učinio ženidbu nevaljanom mora biti velik, izvanjski i prethodan. To će biti samo onda ako postoje još neke druge okolnosti, iz kojih

se može zaključiti da je zaista velik, kao npr. da je otac veoma strog, neumoljiv i nepopustljiv, a dijete je po naravi povučeno, pokorno i nesamostalno.

III. OBLIK SKLAPANJA ŽENIDBE

1. Temeljno pravilo

Oblik sklapanja ženidbe je skup kanonskih propisa, koji se odnose na način kako se ženidba mora sklopiti da bude pred Crkvom kao valjana i zakonito priznata.

Temeljno pravilo bitnog ženidbenog oblika nalazi se u kan. 1108, § 1: »Valjane su samo one ženidbe koje se sklapaju u prisutnosti mjesnog ordinarija ili župnika, ili svećenika ili đakona koje ovlasti jedan od njih dvojice, a i dvojice svjedoka, ipak po pravilima navedenim u kanonima koji slijede i tako da se poštuju izuzeci, o kojima se govori u kann. 144, 1112, § 1, 1116 i 1127, §§ 2-3«.

Za valjano sklapanje ženidbe traži se dakle prema Zakoniku da stranke očituju ženidbenu privolu:

1. pred mjesnim ordinarijem ili župnikom, ili svećenikom ili đakonom koje ovlasti jedan od njih dvojice;
2. pred dvojicom svjedoka.

2. Uvjeti za vjenčatelje

Mjesni ordinarij i župnik, osim ako su presudom ili odlukom izopćeni ili udareni zabranom bogoslužja ili obustavom od službe ili takvim proglašeni, snagom službe valjano prisustvuju ženidbama, u granicama svojeg područja, ne samo podložnika nego i onih koji nisu podložnici, samo ako je barem jedan od njih latinskog obreda (usp. kan. 1109).

Za valjano vršenje vlasti prisustvovanja ženidbi, traži se kod redovnog vjenčatelja teritorijalna mjerodavnost i imunost od kanonskih kaznenih mjera koje priječe valjano vršenje vlastite službe. Prema tome mjesni ordinarij i župnik snagom svoje službe na vlastitom području valjano prisustvuju ženidbi ne samo svojih podložnika, nego i tuđih, samo ako je jedan od njih latinskog obreda.

Kada su obje ugovorne stranke katolici istočnog obreda, nevaljana je prisutnost župnika latinskog obreda i na vlastitom području, osim ako je jedan od njih podložnik zbog posebnog dopuštenja vlastitog Hierarha.

3. Ovlašteni vjenčatelj

Mjesni ordinarij i župnik, dokle god valjano vrše službu, mogu ovlast za prisustvovanje ženidbama, također opću, u granicama svojeg područja povjeriti svećenicima i đakonima (usp. kan. 1111, § 1).

Da bi povjerba ovlasti za prisustvovanje ženidbama bila valjana, mora se izričito dati određenim osobama; ako se radi o pojedinačnom ovlaštenju, treba da se dade za određenu ženidbu; ako se pak radi o općem ovlaštenju, treba da se dade napismeno (usp. kan. 1111, §

Ovlaštenje (delegatio) za prisustvovanje ženidbi može dati mjesni ordinarij i župnik samo dok valjano vrše svoju službu.

Ovlaštenje za prisustvovanje ženidbama može biti pojedinačno i opće. Za valjanost pojedinačnog ovlaštenja traži se:

1. da se da izričito od onog tko ga daje;
2. da se da određenom svećeniku ili đakonu (za laika usp. kan. 1112);
3. da se da za određenu ženidbu;
4. da izvršenje ovlaštenja bude na području onoga tko ga daje.

Za valjanost općeg ovlaštenja traže se gore navedeni uvjeti izuzevši točku 3, ali se opće ovlaštenje mora dati napismeno.

Povjerba ovlasti za prisustvovanje ženidbama, dana općim ovlaštenjem, može se davati drugima (subdelegirati) prema općim odredbama prava; naprotiv, povjerba ovlasti primljena pojedinačnim ovlaštenjem, može se dati drugima samo uz dopuštenje onoga tko ga je dao.

4. Svjedoci

Zakonik za svjedoke kod vjenčanja ne traži nikakva posebna svojstva, čak ni to da budu kršteni. Prema tome svjedoci mogu biti svi koji po naravnom pravu mogu svjedočiti o izmjeni privole ugovornih stranaka. Ipak ovdje treba napomenuti da čast sakramenta traži da se kao svjedoci kod vjenčanja pripuste samo punoljetne osobe. Po sebi se razumije da pravo odrediti svjedoke pripada strankama, a ne župniku.

Ako stranke za svjedoke izaberu krštene neka tolike ili nekrštene osobe, bilo bi dobro da ih župnik već tada upozori da im ti svjedoci vjenčanja neće moći biti kumovi na krštenju njihove djece (usp. kan. 874, § 1, br. 3).

Zaključak

U rješavanju problema braka i obitelji, nakon što su iscrpljeni svi pokušaji pomirenja, naše svjetovno (civilno) pravo ima dvije pravne ustanove: razvod i poništenje braka.

Crkva ne pozna rastavu. Međutim, Crkva pozna ustanovu proglašenja nevaljanosti (ništavnosti) ženidbe (usp. kann. 1671-1691). Našim vjernicima, koji su sklopili ženidbu u crkvi i započeli bračni život, te se nakon toga rastali, ne preostaje ništa drugo, ako se te veze žele osloboditi, nego da pokušaju dokazati, ako za to zaista imaju kanonske razloge, o kojima smo gore govorili, da je ta njihova ženidba nevaljana sklopljena.

Na koncu želim izraziti nadu da će ovo moje izlaganje pomoći našim pastoralnim djelatnicima da i sami, u pojedinim teškim i bolnim slučajevima, ocijene da li ima kanonskih razloga za pokretanje parnice o nevaljanosti ženidbe i tako pomognu svojim vjernicima u ostvarenju njihovih opravdanih zahtjeva.

Bilješke:

- 1 U ovom ćemo se izlaganju služiti hrvatskim prijevodom Zakonika koji je odobrio 11. travnja 1988. kardinal Franjo Kuharić, predsjednik Biskupske konferencije Jugoslavije: Zakonik kanonskoga prava, proglašen vlašću pape Ivana Pavla 11., GK, Zagreb 1988. 2 ZKP odsada umjesto Zakonik kanonskoga prava.
- 3 Crkva ne može podijeliti oprost od zapreke naravnog prava, npr. od zapreke spolne nemoći, a ni od zapreke pozitivnog božanskog prava, npr. od zapreke ženidbene veze.
- 4 BKJ, Službene vijesti Biskupske konferencije Jugoslavije, 2 (1984) 5. Međutim, ZKP u kan. 1072 naređuje da pastiri duša nastoje odvrćati mlade od slavljenja ženidbe prije dobi u kojoj se prema ustaljenim krajevnim običajima običava sklopiti ženidba.
- 5 Više o tome vidi kod N. ŠKALABRIN, *De vaginismo et inconsummatione matrimonii in decisionibus rotalibus* (1945-1975), *Dissertatio ad Doctoratum in facultate Iuris Canonici Pontificiae Universitatis Gregorianaе, Diacovo* 1987, str. 45-77.

- 6 IVAN PAVAO II., Obiteljska zajednica, Familiaris consortio, KS, Zagreb, br. 84, str. 114.
- 7 Usp. C. LEFEBVRE, Gli impedimenti dirimenti in specie, u AA. VV., Commento al Codice di diritto canonico, a cura di P. V. PINTO, UUP, Roma 1985, str. 637.
- 8 Usp. F. BERSINI, Il nuovo diritto canonico matrimoniale, Commento giuridico-teologico pastorale, Editrice ELLE DI CI, 10096 Leumann (Torino) 1983, str. 63.
- 9 Usp. A. STANKIEWICZ, La forma della celebrazione del matrimonio, u AA. VV. .. nav. dj., str. 657.
- 10 Usp. ondje.
- 11 Usp. Communicationes 9 (1977) 365.
- 12 Usp. J. BRKAN, Novo u ženidbenom pravu, u BS 54 (1984) 308.
- 13 Usp. C. LEFEBVRE, nav. dj., str. 638.
- 14 Usp. ondje.
- 15 Usp. I. ROGIĆ, Ženidbeno pravo Katoličke crkve, Đakovo 1956, str. 174.
- 16 Novi ZKP prihvatio je rimski način računanja krvnog srodstva, koji imaju i svjetovni zakoni, o čemu usp. C. LEFEBVRE, str. 639.
O rimskom i germanskom načinu računanja krvnog srodstva usp. I. ROGIC, nav. dj., str. 180.
- 17 Usp. V. B. NUIĆ, Opće pravo Katoličke crkve, Priručnik uz novi Zakonik kanonskoga prava, KS, Zagreb 1985, str. 355.
- 18 Usp. I. ROGIĆ, str. 178. Navedeni autor govori o Zakoniku iz 1917., ali očito da je taj problem prisutan i u novom Zakoniku.
- 19 C. LEFEBVRE, str. 639.
- 20 Usp. S. th., Suppl., q 54 a 3 c.
- 21 Usp. I. ROGIĆ, str. 182.
- 22 C. LEFEBVRE, str. 639.
- 23 Iz svjetovne (građanske) ženidbe kao takve, tj. iz samog čina sklapanja pred građanskim službenikom, ukoliko nije posrijedi općepoznato ili javno priležništvo, za katolike koji su vezani na kanonski oblik, javna ćudorednost ne nastaje, makar stranke prigodom svjetovne ženidbe imale pravu ženidbenu privolu, o čemu usp. AAS 21 (1929) 170; I. ROGIĆ, str. 188.
- 24 Usp. C. LEFEBVRE, str. 640.
- 25 Usp. I. ROGIĆ, str. 190.
- 26 Usp. F. BERSINI, nav. dj., str. 78.
- 27 Usp. Zakon o braku i porodičnim odnosima, Narodne Novine, Zagreb 1981, član 42, str. 26.
- 28 »Brak ne mogu međusobno zaključiti usvojenik i usvojitelj za vrijeme trajanja usvojenja« (ondje).
- 29 Usp. I. ROGIĆ, str. 199; V. BLAŽEVIĆ, Novo ženidbeno pravo Katoličke crkve, Izrada i značajnije odredbe i novosti, u NV 36 (1986) 26-27.
- 30 Usp. F. BERSINI, str. 79.
- 31 Usp. J. M. SERRANO, Il consenso matrimoniale, u AA. VV., nav. dj., str. 641.
- 32 Usp. F. BERSINI, str. 69.
- 33 Usp. ondje.
- 34 Usp. ondje, str. 79-80.
- 35 Usp. ondje, str. 80.
- 36 Usp. P. A. ABATE, La costituzione del matrimonio nel nuovo Codice di diritto canonico, u AA. VV., La nuova legislazione canonica, Corso sul nuovo Codice di Diritto Canonico 14-25 febbraio 1983, PUU, Roma 1983, str. 285; kan. 1680.
- 37 Usp. F. BERSINI, str. 80.
- 38 Usp. P. COLPI, Precedenti dotirinali e giurisprudenziali del can. 1095 par 2-3 »defectus discretionis iudicii« e »incapacitas assumendi onera«, u ME 109 (1984) 518, gdje autor govori o prvoj presudi u kojoj se jasno tvrdi da valjana ženidbena privola može biti

manjkava ne samo zbog bolesti razuma i volje, nego i zbog bolesti afektivnosti, u kojoj se, prihvativši terminologiju moderne psihijatrije, prihvaćaju i razlikuju pojmovi psihoze i neuroze. U drugoj polovici 60-tih godina pojavljuje se čitav niz presuda, većinom potvrdnih, na temu »poremećaji osobnosti«.

- 39 Usp. F. BERSINI, str. 80.
- 40 Usp. ondje.
- 41 Usp. ondje, str. 81.
- 42 Usp. ondje.
- 43 Usp. ondje, str. 81-82.
- 44 Usp. U. NAVARRETE, De matrimonio, Schema Codicis I. C. recognitum cum notis, PUG, Romae 1961, str. 13, bilješka 3; P. A. ABATE, nav. dj. str. 286.
- 45 Usp. F. BERSINI, str. 82.
- 46 Usp. ondje, str. 83.
- 47 Usp. ondje.
- 48 Usp. ondje, str. 83-84.
- 49 Usp. ondje, str. 84.
- 50 Usp. ondje.
- 51 Usp. P. A. ABATE, str. 286-287; J. M. SERRANO, nav. dj., str. 643; F. BERSINI, str. 85.
- 52 C. FERRIO, Trattato di psichiatria clinica e forense. Torino 1970, vol. 1, str. 522, cit. Uzet iz F. BERSINI, str. 85.
- 53 Usp. F. BERSINI, ondje.
- 54 Usp. ondje.
- 55 Usp. J. M. SERRANO, str. 642.
- 56 Usp. ondje. str. 643.
- 57 Usp. I. ROGIĆ, str. 205.
- 58 Usp. A. STANKIEWICZ, De iurisprudencia recentiore circa simulationem et errorem, Romae 1981, str. 53.
- 59 Usp. F. BERSINI, str. 89.
- 60 Usp. ondje. str. 89-90; V. BLAŽEVIĆ, str. 30-31.
- 61 Usp. F. BERSINI, str. 90.
- 62 Usp. I. ROGIĆ, str. 206-207; V. B. NUIĆ, str. 361; V. BLAŽEVIĆ, str. 30.
- 63 Usp. F. BERSINI, str. 91.
- 64 Usp. I. ROGIĆ, str. 212.
- 65 Usp. I. ROGIĆ, str. 209-213; F. BERSINI, str. 92-102; V. BLAŽEVIĆ, str. 31-32.
- 66 Usp. I. ROGIĆ, str. 222-227; F. BERSINI, str. 102-105.
- 67 Usp. I. ROGIĆ, str. 213-216; F. BERSINI, str. 105-106.
- 68 O strahu iz poštovanja usp. presudu Rimske Rote pred M. F. POMPEDDA, Romana die 27 maii 1970, vol. 62, str. 548-557.
- 69 Usp. I. ROGIĆ, str. 213-217; F. BERSINI, str. 107-113. Ovdje treba spomenuti da je za valjano sklapanje ženidbe potrebno da stranke budu istodobno prisutne bilo osobno bilo preko zastupnika (usp. kan. 1104, § 1), a ženidbenu privolu trebaju izreći riječima, a ako ne mogu govoriti, onda znakovima koji isto znače (usp. kan. 1104, § 2).
Za valjano sklapanje ženidbe preko zastupnika usp. odredbe kan. 1105, § 1-4.
- 70 Usp. A. STANKIEWICZ, La forma, str. 653; AAS 45 (1953) 313.
- 71 Usp. A. STANKIEWICZ, ondje, str. 654.
- 72 Usp. Zakon o braku i porodičnim odnosima, nav. dj., član 54, str. 35.
- 73 Usp. ondje, član 46, str. 29.
- 74 U kann. 1151-1160 govori se o rastavi uz trajanje ženidbene veze, tj. isključuje se mogućnost sklapanja druge ženidbe.
- 75 Kod neizvršenih ženidaba ne postavlja se pitanje valjanosti ženidbene veze, nego samo njezine neizvršenosti. Oni koji nisu izvršili ženidbu mogu, uz određene uvjete, pokrenuti postupak za oprost od tvrde i neizvršene ženidbe, o čemu usp. kann. 1697-1706.